

Vielä vähän suomalaisten juurista

Kalevi Wiik

Tieteessä tapahtuu –lehdessä (6/2007) oli kaksi kirjani *Mistä suomalaiset ovat tulleet?* arvostelua. Toisen oli kirjoittanut genetiikan edustaja, perinnöllisyystieteen emeritusprofessori Petter Portin, ja toisen kielentutkimuksen edustaja, filosofian maisteri ja fennougristi Jaakko Häkkinen. Genetiikan edustaja suhtautui kirjaani positiivisesti, kielentutkimuksen edustaja negatiivisesti. Kirjani käsittelee lähes yksistään genetiikkaan kuuluvia asioita.

Portinin arvostelu päättyi sanoihin ”Kenties olisi aiheellista kutsua koolle uusi Tvärminnen symposium.” Monitieteinen Suomen väestöjen juuria käsitellyt symposiumi, niin sanottu ”Tvärminne 1”, järjestettiin tammikuussa 1980, ja samanaiheinen symposiumi, ”Tvärminne 2”, järjestettiin lokakuussa 1997. Molemmat synnyttivät eri tieteenalojen, lähinnä kielentutkijoiden, arkeologien ja geneetikkojen, välisiä hedelmällisiä pohdintoja. Olen periaatteessa samaa mieltä kuin Portin siitä, että kolmas Tvärminnen symposium olisi nyt paikallaan. Ajatustavat ovat muuttuneet; ”suomalaisten juurilla” tarkoitetaan nyt aivan muuta kuin kaksikymmentä seitsemän vuotta tai kymmenen vuotta sitten.

Toisen Tvärminnen symposiumin yhteenvedossa akateemikko Eino Jutikkala sanoi, että suomalaisten juurista esitettyjä teorioita ei enää ole vain yksi, ensimmäisessä Tvärminnen symposiumissa kanonisoitu teoria, vaan teorioita on nyt kaksi. Toisella teoriolla hän tarkoitti ”Wii-

kin teoriaa”, jossa genetiikalla on huomattavan suuri osuus (itse sanoisin: jossa väestöt määritellään geneettisesti, ei kielellisesti).

Panttaamisen sijasta...

Mitä ilmeisimmin vastustajillani on itsellään selvä kuva suomalaisten juurista. Ainakin he ovat varmoja siitä, että minun esittämäni käsitykset ovat vääriä. Kysynkin, mistä syystä kukaan ei pane näitä ”oikeita ajatuksia” yksiin kansiin. Jos käytettävissä olisi kaksi tiiviisti esitettyä kantaa, voitaisiin näitä tasapuolisesti käsittelemällä sekä kummankin vahvoja ja heikkoja puolia punniten ehkä päätyä kaikkien hyväksyttävissä oleviin käsityksiin suomalaisten juurista. Nyt tilanne on se, että niin sanotut ”ROOTSlaiset” (minä heidän joukossaan) esittävät yleisiä ratkaisumalleja (vrt. esim. Pauli Saukkosen *Suomalais-ugrialaisten kansojen ja kielten alkuperäongelma*, Helsinki University Press 2006), ja toiset (lähinnä pääkaupunkilaiset fennougristit ja erään germanistit) suhtautuvat näihin ehdotuksiin erittäin vähättelevästi ja ivallisesti. Mitä vastustajamme ”panttaavat”? Minusta heidän pitäisi tehdä ajatuksiltaan yhtenäinen (miehellään yhden henkilön kirjoittama) kirja, jossa oikea oppi esitetään ja perustellaan. Nykytilanteessa tuntuu siltä, että heiltä menee suhteettoman paljon aikaa ja vaivaa siihen, että he keksivät kielellisiä keinoja, joilla vastustajiksi koetut saadaan leimattua täysin holtittomiksi ja tyhmiksi.

En voi muuta kuin pahoitella sitä, että suomalaisten juurtenetsijöiden välillä vallitsevat nykyisen kaltaiset ihmissuhteet. Häkkisen arvostelua lukiessa näkee, että meillä olisi runsaastikin yhteisiä asioita ajettavanamme. En tunne häntä henkilökohtaisesti, mutta uskoisin meillä olevan asioiden puolesta hyvät mahdollisuudet puhaltaa samaan hiileen. Taustalla on joukko tutkijoita (lähinnä kai Häkkisen opettajia), jotka genetiikkaa tuntemattomina pitävät kiinni kielentutkijoiden perinteisistä oikeuksista kertoa kansalle, mitkä ovat suomalaisten juuret (tarkoittaen kielellisiä juuria). Olen erittäin mielelläni yhteistyössä sellaisten fennougriestien ja muiden kielentutkijoiden kanssa, jotka ovat panneutuneet Häkkisen tavoin myös genetiikkaan ja, jos mahdollista, arkeologiaankin.

Geenit vai kielet

Kun pohditaan väestöjen juuria, ratkaisevin kysymys on: kummalla tavalla, geneettisellä vai kielellisellä, väestöt on järkevampää määrittää? Ennen ne määritettiin pelkästään kielten avulla. Suomalaisten sukulaisia olivat esimerkiksi samojedit, koska heidän kielensä ovat suomen sukukieliä. Nykyään monet, minä heidän joukossaan, ovat alkaneet määrittää väestöjä, ei kielten perusteella, vaan geenien perusteella. Häkkinen on tässä suhteessa puolitiessä, hän haluaa olla opettajilleen uskollinen ja väittää, että oikeastaan väestöt pitäisi määrittää kielten avulla, mutta samalla hän on kuitenkin jo määrittämässä väestöjä myös geneettisesti. Kun pohtii määrittelykysymystä, on hyvä esittää itselleen kysymys: kummat ovat läheisempiä sukulaisiamme, samojedit vai latvialaiset? Monen perinteisen suomalaisen kielentutkijan pettymykseksi vastaus on luullakseni paljon useammin latvialaiset kuin samojedit. Silloin kun vertaillaan kieliä ja rakennetaan esimerkiksi perinteinen kielipuu ei suhteuteta toisiinsa ihmisiä vaan kieliä. "Ensimmäisiä suomalaisia" eivät olleet ihmiset, jotka puhuivat vanhinta suomen kielen esiastetta, vaan he olivat nykysuomalaisten geneettisiä (suoraan ylenevässä polvessa olevia) esi-isiä ja esiäitejä, niitä, joilta olemme perimämme saaneet; heidän kielensä saattoi olla – ja jos ajassa mennään tarpeeksi kauas, varmasti olikin – jokin muu kuin suomensukuinen kieli. Näyttää siltä, että fennougriestimme eivät tätä nykyä ole lainkaan kiinnostuneita väestöistä ja näiden geneettisistä juurista. He tutkivat kielten juuria ja paikantavat kantakieliä ja näi-

den tytärkieliä väestöttömästi. Omasta mielestäni he eivät näin tehdessään tutki suomalaisten ihmisten juuria, vaan he tutkivat suomalaisen kielen juuria.

Minulta on usein kysytty mihin perustuu monille fennougriestillemme tyypillinen katkeruus? Vastaukseni on aina ollut ja on nykyin: he ovat alkaneet huomata, että kielentutkijan sanalla on enää kovin mitätön merkitys suomalaisten ja muiden eurooppalaisten juuria etsittäessä. Nykyään genetikot, jossain määrin myös arkeologit, ovat juurtenetsijöinä syrjäyttäneet kielentutkijat. Sanon tämän, vaikka itse olen peruskoulutukseltani ja opetusallaltani lingvisti ja foneetikko.

Uralilaista kantakieltä ei ole

Häkkinen kaipaa kirjaani johdantoa, jossa kertoisin, mihin pyrin. Toivon, että Häkkinen on tietoinen siitä, että olen ennen tätä kirjaani kirjoittanut muutamia kirjoja ja parikymmentä artikkelia siitä, "mistä suomalaiset ovat tulleet". Kun Häkkinen vaatii kirjaani johdantoa, syntyy helposti se kuva, että hän olisi vasta nyt tullut mukaan keskusteluun ja huomannut minun olevan kiinnostunut juuri tietyllä tavalla suomalaisten juurista, ja että minun pitäisi taas kerran yksityiskohtaisesti selittää, mihin pyrin.

Häkkinen ansaitsee kiitoksen siitä, että hän on lukenut kirjan, jota hän arvostelee, ja hän on myös pyrkinyt ymmärtämään kirjan sisällön. Toisin oli *Eurooppalaisia juuria* -kirjani arvostelijoiden laita, monissa tapauksissa he arvostelivat kirjaa edes lukematta sitä tai ymmärtämättä sen sisältöä.

Ehkä pahiten puutteellisesti Häkkinen on ymmärtänyt kohdat uralilaisesta kantakielestä, muun muassa sen ajoittamisesta. Fennougriestien näyttää olevan mahdotonta päästä omasta kielipuustaan, jossa ylimpänä oksana tai kantonana on uralilainen kantakieli. Häkkinenkin yrittää väen väkisin löytää omista ratkaisuihista uralilaista kantakieltä. Jos hän olisi perehtynyt systeemiini tarkemmin, hän olisi huomannut, että minulla ei ole tällaista kantakieltä. Samojedit ovat omassa systeemissäni tulokkaita, jotka ovat omaksuneet suomalais-ugrilaisen kielen oltuaan tätä ennen joidenkin muiden kielten puhujia. Se, että en hyväksy koko kantaauralin käsitettä, saattaa tuntua Häkkisestä oudolta ja ennenkuulumattomalta. Saihan Häkkinen juuri kesäkuussa valmiiksi pro gradu -työnsä "Kantaauralin murteutumisen vokaalivastavuuksien

valossa”. Jos väittää, että kantaurlia ei ole koskaan ollutkaan, saattaa moni muukin ”kantaurlia” koskenut tutkimus joutua enemmänkin kuin outoon valoon.

Häkkinen väittää, että *”Wiikin on pakko yhdistää uralilainen kieli [itse sanoisin suomalais-ugrilainen kieli] johonkin sellaiseen geenilinjaan, joka on levinnyt pohjoiseen Keski-Euroopan kautta”*. Näin asia ei ole, ja korostan taas kerran, että kieliasiat ovat tutkimuksissani koko ajan sivuroolissa. Kaikki muinaisia kieliä koskevat asiat ovat vain oletuksia, joilla ei ole suurta vaikutusta ajattelussani. Se, että ainakin osa pohjoisen Keski-Euroopan väestöistä on peräisin Ukrainan refugista, näkyy erittäin selvästi nykyisten ”Raulin poikien” (haploryhmän R1a) levikkikartoista. Tueksi voidaan esittää myös arkeologisia perusteita, kuten Pauli Saukkonen on esittänytkin, jotka osoittavat, että kyseinen R1a-miesväestö perustuu todennäköisesti Hampurin ja Ahrensburgin kulttuureihin. Kirjoitan aiheesta enemmän yhdysvaltalaisessa geneettisessä aikakauskirjassa ensi vuoden alussa ilmestyvässä artikkelissani.

Tyhjiä kohtia

Yhdessä tärkeässä suhteessa Häkkisen arvostelu viittaa siihen suuntaan, että myös Helsingin fennougriestien piirissä genetiikka olisi alettu hyväksyä yhdeksi juurtenetsijöiden käyttämäksi tieteenalaksi. Tunnetussa Tieteen päivien painottelussa, jossa käsiteltiin ”Wiikin teoriaa” vetosin Suomen fennougriesteihin ja indoeuropeisteihin: ”Miksi te ette väestöjen juuria etsiesänne käytä enemmän hyväksenne genetiikkaa ja arkeologiaa?” Vetoomukseni on alkanut kantaa hedelmää nyt myös genetiikan osalta.

Häkkinen väittää, että minä olen kielitieteestä niin tietämätön, että en tiedä edes sitä, että Euroopassa on ennen puhuttu kieliä, jotka ovat nykypäivään tullessa hävinneet. Hänen mukaansa minä en siis tietäisi esimerkiksi sitä, että etruskin kieli on ollut olemassa tai Siperiassa on edelleen elossa kettien kieli. Jostain syystä useilla muillakin arvostelijoillani on ollut se virheellinen käsitys, että Euroopassa olisi minun olettamusteni mukaan puhuttu vain kolmea kieltä. Kriitikoni eivät ehkä ole huomanneet, että refugikartoissani on myös sellaisia alueita, jotka eivät kuulu minkään refugin alueeseen. En ole jättänyt näitä ”tyhjiä” alueita karttoihini vahingossa. Niiden tarkoitus on osoittaa, että muitakin kuin refugin tyyppi-

siä kieliä oli olemassa. Lähtökohtani ovat olleet nykyään puhuttujen kielten esihistoria, jolloin kuolleitten kielten osuus on aiheenvälittäjäni takia jäänyt vähäiseksi. Häkkiseltä unohtuu tämän tästä kirjani aihe: pyrin selittämään, mistä suomalaiset ovat tulleet. Häkkisen mielestä minun pitäisi kertoa enemmän myös sellaisista väestöistä ja kielistä, joilla ei ole mitään tekemistä suomalaisten ja suomen kielen kehittymisen kanssa. Ainekirjoituksenopettajat opettivat ainakin runsas puolivuosisata sitten, että täytyy pysyä aiheessa.

Häkkinen pitää minun taulukoitteni lukuja epäluotettavina sillä perusteella, että väestöjen lyhenteiden luettelossa olisi virheitä. Kuitenkin tehdessään arvioita väestöjen liikkeistä, hän turvautuu yksistään minun taulukoitteni lukuihin. Miksi Häkkinen ei esitä yhtäkään virhettä taulukoissani? Ja jos hän kuitenkin epäilee taulukoitteni lukuja, eikö hänen olisi ollut parempi käyttää muista tutkimuksista poimimiaan lukuja? Miksi käyttää ”epävarmoja” lukuja, kun ”varmasti oikeita” lukuja on saatavilla muista tutkimuksista vaikka millä mitalla? Yleisemminkin Häkkisen käyttämää taustakirjallisuutta on silmään pistävän vähän. Moni asioihin oleellisesti vaikuttava tutkimus näyttää olevan hänelle tuiki tuntematon. Häkkinen on omaksunut ehdottoman asiantuntijan roolin luettuaan muuttaman viimeaikaisen tutkimuksen (esim. Rootsi et al. 2006).

Positiivista

Yllättävästi Häkkisen on löytänyt yhden positiivisen asian kirjastani: *”Erityisesti Wiikin frekvenssiyöhykekartat ja pylväisdiagammit tarjoavat tietoa visuaalisessa ja helposti omaksuttavassa ja vertailtavassa muodossa. Kirja täyttääkin kelvollisesti aukon tähän saakka kovin sirpaleisen toisvanhempaisen geenitutkimuksen hakuteoksena”*. Kysymyksessä taitaa olla kaikkien aikojen ensimmäinen positiivinen maininta, minkä mikään kirjoittamani artikkeli tai kirja on saanut Helsingin fennougriesteilta tai indogermanisteilta. Annan tälle virkeparille suuren arvon erityisesti siitä syystä, että Häkkinen uskaltaa esittää kirjastani näin positiivisen lausuman pelkäämättä sitä, että lausuman lukevat myös hänen omat opettajansa, joihin hän tulee opintojensa jatkovaiheissa olemaan edelleen vahvasti sidoksissa.

Jos kissan sallitaan nostavaa omaa häntäänsä, rohkenen väittää kirjani huomattavimmaksi ja pysyvimmäksi tulokseksi sen, että siinä an-

netaan ensimmäisen kerran prosenttiluvut siitä, mistä suomalaiset miehet ja naiset ovat tulleet. Prosenttiluvut ovat siinä mielessä luotettavia, että ne perustuvat noin viidensadan maailman johtavan populaatiogeneetikon tutkimuksiin ja niistä tehtyihin johtopäätöksiin. Niissä ei enää ole kysymys jonkun johtavan geneetikon mielipiteistä, niin kuin oli vielä Tvärminnen ensimmäisen symposiumin aikoihin, jolloin H. R. Nevanlinna esitti omat käsityksensä suomalaisten kolmikantaisuudesta (germaaniset, balttilaiset ja itäiset juuret).

Häkkinen on omaksunut eräitä käyttöön ottamiani suomenkielisiä termejä (esim. *toisvanhempainen*, vrt. englannin *uniparental*) todennäköisesti edes tietämättä, että termit ovat uusia ja minun juuri tässä kirjassa käyttöön ottamiani. Hänen olisi pitänyt kirjan arvostelijana tällainen asia huomata ja ottaa kantaa kysymyksen, mitkä uudistermeistäni ovat hyviä, mitkä huonoja. Todennäköisesti ne ovat olleet hänen mukaansa hyviä, koska hän käyttää niitä kuin mitä tahansa aikaisemminkin käytössä olleita genetiikan termejä.

Häkkinen yrittää edelleen kielentutkimuksen keinoin ratkaista suomalaisten alkuperäongelmat. Meidän kaikkien kielentutkijoiden on kuitenkin viimeistään nyt myönnettävä, että keinomme väestöjen alkuperän ratkomiseen ovat kovin heppoisia. Erityisen toivoton on ti-

lanteemme, jos edelleen pidämme kiinni perinteisestä sukupuusta ja sen kantakielistä ja kuvittelemme tietävämmä tarkasti, milloin kutakin kantakieltä on puhuttu. Tähän ajattelutapaan kuuluu usein vedota siihen, että asiahan ”on kumottu jo aikoja sitten”. Tämä sanonta on Häkkiselläkin ahkerassa käytössä.

On selvästi nähtävissä, mihin suuntaan väestöjen juurtenetsintä on kehitymässä. Genetiikan osuus kasvaa jyrkästi ja kielentutkimuksen vastaavasti laskee; arkeologian osuus pysyy tärkeänä osana juurtenetsintää. Populaatiogeneettisen tutkimuksen kehitystrendejä ovat ensinnäkin se, että mitokondriaalisen DNA:n puitteissa tullaan entistä enemmän keskittymään alahaploryhmiä (*subhaplogroups*) koskevaan tutkimukseen. Toiseksi Y-kromosomien DNA:ta koskevissa tutkimuksissa tullaan harrastamaan entistä enemmän STR-tyyppisten mutaatioiden ja vähemmän SNP-tyyppisten mutaatioiden tutkimusta. Kolmanneksi ”toisvanhempaisen” (*uniparentaalisen*) tutkimuksen sijasta ja sen rinnalla tullaan harrastamaan yhä enemmän autosomisten kromosomien DNA:ta koskevaa tutkimusta ja siis selvittämään väestöjen juuret ”molempivanhempaisesti”.

Kirjoittaja on fonetiikan emeritusprofessori Turun yliopistosta.